

Finské modální sloveso *viitsiä* ve světle dat z paralelního korpusu¹

Lenka Fárová (Praha)

THE FINNISH MODAL VERB *VIITSIÄ* AS SEEN THROUGH DATA FROM A PARALLEL CORPUS

The study deals with a contrastive corpus analysis of the Finnish modal verb *viitsiä*, and its translation counterparts in English and Czech. Theoretically based on the concept of translation as a “semantic mirror” (Dyvik, 2004), it uses multilingual corpus data to identify shifts in meaning (Johansson, 2007). The results show that the negative imperative form *älä viitsi* shifts from a dynamic modal verb to a discourse marker in the parallel data from the subcorpora of subtitles, which is confirmed by its Czech (*no tak, prosím tě*) and English (*come on, please*) counterparts. Syntactic isolation, expansion of the semantic and pragmatic context and the loss of valence complementation by the A-infinitive suggest that a process of pragmatization of *älä viitsi* has begun.

KEYWORDS

Finnish, dynamic modal verb, *viitsiä*, parallel corpus, translation counterparts, pragmatization

KLÍČOVÁ SLOVA

finština, dynamické modální sloveso, *viitsiä*, paralelní korpus, překladové protějšky, pragmatikalizace

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2025.1.8>

1. ÚVOD

Článek se věnuje kontrastivní korpusové analýze finského modálního slovesa *viitsiä*, které má v češtině širokou škálu překladových protějšků svědčící o jeho sémantické nejednoznačnosti. Dosud je zkoumaly především translatologické studie, v nichž se uvádělo jako jeden z možných příkladů jedinečného prvku² ve finštině (např. Tirkkonen-Conditt, 2002, s. 209).

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, co o slovesu *viitsiä*, které nemá v češtině ani angličtině jasný lexikální ekvivalent, prozradí jeho překladové protějšky. Spolu se Stigem Johanssonem (2007, s. 1) se domnívám, že i v tomto případě lze pro zkoumání a pozorování rozdílů i společných rysů využít vícejazyčných korpusových dat.

1 Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio poskytovaného Univerzitou Karlovou, vědní oblast Lingvistika, řešeném na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

2 Tzv. jedinečné prvky (*unique items*) byly zkoumány i v jiných jazycích, např. Martinková a Janebová (2019) se věnovaly české části *prý*.

Překladové protějšky z paralelních korpusů by díky kontrastivnímu přístupu mohly pomoci nasvítit různé významy zkoumaného slovesa, slovy Dyvika (2004, s. 314) stát se jejich „sémantickým zrcadlem“, a pomoci je tak od sebe oddělit. Kromě toho mohou ve zdrojovém jazyce upozornit na tendence naznačené zkoumanými korpusovými daty, které dosud nebyly popsány. Předpokládám, že studie přinese nové poznatky k pochopení použití zkoumaného slovesa v současné finštině. Identifikované překladové protějšky³ mohou přispět také ke zpřesnění lexikografických dat ve výkladových i překladových slovnících.

2. MODÁLNÍ SLOVESA VE FINŠTINĚ – PŘÍKLAD SLOVESA *VIITSIÄ*

Systémy modality se v různých jazycích liší (viz např. Hansen a de Haan, 2009) a i v rámci jednoho jazyka se modalita často vyjadřuje různými prostředky (např. morfologicky, lexikálně, syntakticky, intonací). Podle největší deskriptivní gramatiky současné finštiny (VISK, 2004, § 1558) se modalita ve finštině vyjadřuje slovesnými způsoby (kromě kondicionálu např. i potenciálem, který vyjadřuje epistemickou modalitu), adverbii a také řadou modálních sloves. Zkoumané *viitsiä* se obvykle řadí mezi tzv. dynamická⁴ modální slovesa (tamtéž).

Úskalím finských dynamických modálních sloves je, že netvoří jednoznačně vymezenou skupinu a že jejich definice není jednotná; lingvisté se neshodují ani na jejich přesném počtu. Kangasniemi (1992) definuje modální slovesa velmi úzce, uvádí jich pouze 14, přičemž sloveso *viitsiä* mezi nimi není. Flint (1980) slovesa dynamické modality pojímá široce a řadí mezi ně 45 sloves včetně *viitsiä*, zatímco VISK (2004, § 1567) kromě slovesa *voida* ‚moci‘, což je hlavní sloveso této skupiny s nejobecnějším významem, uvádí pouze 27 dynamických sloves, která dělí do tří sémantických podskupin. Do skupiny sloves naplňující psychické předpoklady řadí VISK (tamtéž) i sloveso *viitsiä*. Některá z těchto sloves implikují normu, v případě *viitsiä* je to vztah píle a lenosti (VISK § 1611). Studie o finské modalitě toto sloveso zmiňují většinou okrajově, např. Tommola (2010, s. 524) jako příklad modálního slovesa, které se vyskytuje převážně v záporu.

Sloveso *viitsiä* reprezentuje dynamickou modalitu s významem dostatku (či vzhledem k častému zápornému kontextu, spíše nedostatku) mentální energie či motivace vykonat určitou činnost, která je objektivně možná (viz např. Flint, 1980; VISK § 1611; Johansson a Nordrum, 2021). Důrazem na mentální energii se *viitsiä* (příklad 1) odlišuje od frekventovanějšího slovesa *jaksaa* (příklad 2), s nímž bývá někdy srovnáváno a které akcentuje dostatek či nedostatek fyzické energie. Stejně jako většina finských modálních sloves, je i *viitsiä* valenčně doplněno A-infinitivem plnovýznamového slovesa (VISK § 1564).

3 K termínu překladový protějšek viz Čermák a kol. (2015, s. 21).

4 Dynamická modalita vyjadřuje možnosti dané dispozicemi z hlediska subjektu interními, tj. schopnostmi a ochotou něco udělat, zatímco deontická modalita se vztahuje k závazku nebo svolení pocházejícímu z vnějšího zdroje (Palmer, 2001, s. 9–10).

(1) *En viitsi lähteä kurssille.*⁵
 ne.1SG viitsiä.CONNEG jít.AINF kurz.ALL.SG
 ‚Nemám **dost chuti** jít na kurz.‘

(2) *En jaksa lähteä kurssille.*
 ne.1SG jaksaä.CONNEG jít.AINF kurz.ALL.SG
 ‚Nemám **dost sil** jít na kurz.‘

Jasně vymezení skupiny finských modálních sloves komplikují jejich nářeční varianty. Sloveso *viitsiä* pochází ze západofinských⁶ dialektů a je doložené už v 16. století.⁷ Vyskytuje se proto i ve formě *viittiä* (či *viitiä*), která se považuje za nespisovnou. V beletrii i ve filmových titulcích se při vytváření iluze mluvenosti (viz např. *Tiittula a Nuolijärvi*, 2013; *Zasina*, 2024) tyto variety však běžně používají a vyskytly se i ve zkoumaném materiálu.

3. DATA A METODA

Základní definování významů slovesa *viitsiä* vychází ze slovníkových hesel ve výkladových a překladových slovnících, a také z překladových ekvivalentů v databázi Treq (část 4).

Kvůli neexistenci finského národního korpusu je kontrastivní analýza zkoumaného slovesa (viz části 5 a 6) provedena na datech z paralelního korpusu InterCorp Finnish v16ud (Rosen a kol., 2024), který obsahuje 165 696 110 pozic. Co do obsahu a žánru textů nejde o vyvážený reprezentativní korpus, jakými jsou např. BNC či SYN2020, ale je to rozsáhlý lemmatizovaný a morfologicky i syntakticky označovaný korpus, dostupný online. Právě syntaktické značkování využívající Universal Dependencies dává možnost formulovat pokročilé dotazy přesně a cíleně (viz např. dotazy na polaritu, modalitu, valenční doplnění v částech 5 a 6).

Subkorpusech paralelního korpusu (část 5) umožňují porovnat použití slovesa ve dvou typech textů: v beletrii a filmových titulcích, zjistit, jak je sloveso v těchto subkorpusech frekventované, nakořli preferuje negativní tvary (srov. Tommola, 2010, s. 524) a zda je valenčně doplněno A-infinitivem plnovýznamového slovesa (srov. VISK § 1564).

Materiál z paralelního korpusu bude následně zkoumán kontrastivně se zarovnaným českým a anglickým subkorpusem paralelního korpusu InterCorp v16ud

⁵ Příklady 1 a 2 jsou vlastní.

⁶ Ve východofinských nářečích se ve stejném kontextu pro vyjádření nedostatku chuti či vnitřní energie používá sloveso *kehdata* (Peltokorpi, 2010). Ve spisovné finštině vyjadřuje sloveso *kehdata* v častěji používaných záporných formách nedostatek odvahy a v kladných naopak opovářlivost něco udělat (viz heslo *kehdata*, *Kielitoimistonsanakirja*, 2024, dostupné online na: www.kielitoimistonsanakirja.fi).

⁷ Viz heslo *viitsiä* v etymologickém slovníku *Suomen etymologinen sanakirja* (2024, dostupné online na adrese: <https://kaino.kotus.fi/ses>).

(část 6), protože české a anglické překladové protějšky mohou nasvítit jednotlivé významy slovesa ve finštině. I u kontrastivního pohledu se však kombinace dat jednojazyčných a paralelních korpusů při formulování obecných tendencí v jazyce jeví potřebná a užitečná (Martinková, 2014, s. 282). Proto jako srovnávací materiál posloužila i data z multižánrového webového korpusu *Araneum Finnicum Minus* (Benko, 2015), který obsahuje 119 432 402 pozic.

4. SLOVNÍKOVÝ OBRAZ SLOVESA VIITSIÄ

4.1 VÝKLADOVÉ A PŘEKLADOVÉ SLOVNÍKY

Současné výkladové a překladové slovníky popisují modální sloveso *viitsiä* velmi rozdílně. Nejrozsáhlejší výkladový slovník současné finštiny *Kielitoimiston sanakirja* (2024) s více než sto tisíci hesly u *viitsiä*⁸ uvádí tři základní významy:

1. obtěžovat se (častěji v negativním kontextu) např.

(3) *En viitsinyt edes sängystä nousta.*
 ne.1SG viitsiä.PFV.PTCP ani.ADV postel.ELA.SG vstát.AINF
 dosl. ‚Neobtěžoval/a jsem se ani z postele vstát.‘

2. jako výraz znechucení, např.

(4) *Älä viitsi nalkuttaa.*
 ne.2SG.IMP viitsiä.CONNEG brblat.AINF
 dosl. ‚Neopovažuj se brblat.‘

3. v žádostech ve formě otázky, kde je synonymem slovesa *voida* ‚mocht‘:

(5) *Viitsisitkö (= voisitko) viedä roskapussin.*
 viitsiä.2SG.COND.Q vynést.AINF odpadky/pytel.ACC.SG
 dosl. ‚Mohl/a bys vynést odpadky.‘

U významu 1 je explicitně zmíněna preference záporného kontextu, u významu 2 je v příkladové větě použitý tvar záporného imperativu 2. os. sg. Ve významu 3 se zdůrazňuje forma otázky a význam žádosti, která je v příkladu vyjádřena kondicionálem. Ve všech příkladech je sloveso *viitsiä* valenčně doplněno A-infinitivem.

Kromě vlastního hesla se sloveso *viitsiä* objevuje i jako synonymum v heslech jiných sloves: u nářeční varianty *kehdata* (viz část 2), a dále u sloves *iljetä* ‚troufat si‘, *suvaita* (často ironicky) ‚považovat za možné či vhodné‘, *vaivautua* ‚obtěžovat se, dát si práci‘, *voida* ‚mocht‘ a *välittää* (negativní forma) ‚nemít chuť, nechťtít‘ a v příkladových

8 Překlad slovníkového hesla slovesa *viitsiä* v *Kielitoimiston sanakirja* (2024) je vlastní, glosy jsou přidané pro potřeby tohoto článku.

větách v dalších 22 heslech.⁹ Ze spektra slovníkem navrhovaných synonym je vidět, že sémantický obraz slovesa *viitsiä* je široký, a pro rozlišení jednotlivých významů je třeba zkoumat jej v širších kontextech.

Zcela jiný obraz slovesa *viitsiä* přinášejí překladové slovníky, které jej jako heslo často vůbec neobsahují (viz např. *Finsko-český studijní slovník*, 2020). Pokud jej obsahují, pak jen v jednom z významů — např. Lindroos (1984, s. 345) uvádí v hesle *viitsiä* jako překladový ekvivalent ‚(ne)dat si práci, (ne)chtít‘ odpovídající významu 1 v *Kielitoimiston sanakirja* (2024), nebo vyberou izolovaný příklad: anglicko-finský a finsko-anglický slovník (Särkkä, 1992, s. 776) uvádí v hesle *viitsiä* pouze větu *en viitsi tehä sitä* ‚I can't be bothered to do it‘, která také reprezentuje význam 1 podle *Kielitoimiston sanakirja* (2024).

4.2. DATABÁZE TREQ

Databáze překladových ekvivalentů Treq (Vavříň a Rosen, 2015), dostupná online a čerpající data z korpusu InterCorp v15, uvádí pro lemma *viitsiä* při omezení na subkorpus beletrie v češtině i v angličtině desítky návrhů na překladové ekvivalenty, z nichž většina se zdá nerelevantní. To je dáno tím, že výsledek automatické excerpcy v Trequ je založený na stochastickém zarovnání slovo na slovo a že u slov s menší frekvencí relevantnost nabízených překladových ekvivalentů klesá (Škrabal a Vavříň, 2017). Přesnější výsledky databáze Treq poskytne, pokud se při zadání dotazu označí možnost vyhledávat víceslovné výrazy, takže nabídne slovní spojení či diskurzivní markery jako *no + tak*, *prosit + ty* nebo *nechat + ten* neboli *no tak*, *prosím tě*, *nech toho* (příklad 6).

- (6) **Älä viitsi, tiedät, että tarvitsen rahaa.**
 ne.2SG.IMP viitsiä.CONNEG vědět.2SG že.CONJ potřebovat.1SG peníze.PAR.SG
Nech toho, víš přece, že potřebuju prachy.
 (InterCorp v16ud — Pulkkinen: *Zapomenuté šaty*)

I v angličtině v subkorpusu beletrie Treq nabízí mezi víceslovnými výrazy diskurzivní markery, jako např. *come on*. Podobně jako u českých ekvivalentů se i zde překladové ekvivalenty různě kombinují jako v příkladu 7, kde je *älä viitsi* protějškem *come on* i *please*.

- (7) **Robin, älä viitsi.**
 Robin.NOM.SG ne.NEG.IMP viitsiä.CONNEG
Robin, come on. Please.
 (InterCorp v16ud — Galbraith: *Smrtící bílá*)

V subkorpusu titulků mají mezi anglickými ekvivalenty nejvyšší frekvenci nemožná slovní spojení jako *come on*, *give me a break* či *don't be silly*.

⁹ Většinu těchto příkladových vět by bylo možné zařadit k významu 2., např. heslo *hupsutella*: *Älä viitsi hupsutella!* ‚Nedělej hlouposti!‘; heslo *vauva*: *Älä nyt viitsi olla vauva.* ‚Nebud jako mimino.‘

České i anglické neslovesné ekvivalenty navrhované databází Treq zejména v subkorpusu titulků tedy naznačují určitý posun ve významu slovesa *viitsiä* a tendenci k pragmatikalizaci záporné formy imperativu 2. os. sg. *älä viitsiä* ve významu 2 podle *Kielitoimiston sanakirja* (2024), zejména pokud sloveso není doplněné valenčním A-infinitivem (příklady 6 a 7).

5. INTERCORP JAKO JEDNOJAZYČNÝ KORPUS

Ve finském subkorpusu InterCorpu v16ud využitém k jednojazyčné analýze má lemma *viitsiä* celkem 19 324 výskytů.

Subkorpus	Abs. fq	i.p.m.
titulky	18 890	151,16
beletrie	424	49,82
Europarl	9	0,76
Bible	1	1,48

TABULKA 1. Frekvence lemmatu *viitsiä* v subkorpusech ICv16ud — Finnish

Rozložení výskytů lemmatu *viitsiä* v jednotlivých žánrových subkorpusech korpusu InterCorp Finnish (viz Tabulka 1) potvrzuje, že toto sloveso je typické pro méně formální mluvený jazyk. Nejvyšší zastoupení podle relativní frekvence má v subkorpusu titulků, které simulují mluvený jazyk (srov. Zasina, 2024), s odstupem následuje beletrie. Další analýza slovesa *viitsiä* je proto založena pouze na datech ze subkorpusů beletrie a titulků.

Zajímá mě, jakou distribuci má lemma *viitsiä* v těchto dvou žánrech a zda ve výskytu hraje roli překladovost, a jaká je frekvence zkoumaného slovesa v negativním kontextu, který zmiňují gramatiky, slovníková hesla a potvrzují i data z webového korpusu Araneum Finnicum Minus,¹⁰ v němž negativní tvary tvoří 63 % výskytů slovesa *viitsiä*.

Tabulka 2 ukazuje, že sloveso *viitsiä*¹¹ je výrazně více zastoupeno v titulcích než v beletrii, překladovost v titulcích roli nehraje, v nepřekladové beletrii se vyskytuje významně častěji než v překladové.¹² Záporné tvary tvoří v beletrii více než 72 % ze

¹⁰ Lemma slovesa *viitsiä* má ve webovém korpusu Araneum Finnicum Minus 2 556 výskytů s i.p.m. 21,4.

¹¹ Morfologický analyzátor použitý na data paralelního korpusu InterCorp řadí pod lemma *viitsiä* i nářeční variantu *viittiä*, což se projevuje v subkorpusech beletrie i titulků s finskojazyčným originálem, v nichž nářeční tvary tvoří 14 %, resp. 69 %. V překladových datech se nářeční varianty nevyskytují.

¹² Na základě testu chí-kvadrát, provedeného online pomocí nástroje dostupného online na adrese: <https://korpus.cz/calc>, je rozdíl ve frekvenci lemmatu *viitsiä* mezi finskojazyčnou a jinojazyčnou beletrií přeloženou do finštiny statisticky významný ($p = 2,155 \times 10^{-10}$).

všech výskytů lemmatu *viitsiä*, v titulcích dokonce více než 93 %, což znamená, že významy 1 a 2 slovesa dle *Kielitoimiston sanakirja* (2024) výrazně převažují.

	Titulky: finský originál	Titulky: jiný originál	Beletrie: finský originál	Beletrie: jiný originál
Velikost subkorpusu (v pozicích)	193 196	113 627 801	2 315 101	6 141 743
lemma <i>viitsiä</i> abs.fq / i.p.m.	32 / 165,63	18 858 / 165,96	172 / 74,29	247 / 40,22
záporné tvary (abs.fq / % ve všech tvarech <i>viitsiä</i>)	30 / 93,75%	18 406 / 97,6%	129 / 72,06%	197 / 79,75%
<i>älä viitsi</i> (% v záp. tvarech)	23 / 76,66%	16 464 / 89,44%	29 / 22,48%	87 / 44,16%
<i>älä viitsi</i> + A-inf (% z celkového počtu <i>älä viitsi</i>)	2 / 8,69%	509 / 3,09%	8 / 29,62%	20 / 22,98%

TABULKA 2. Frekvence lemmatu *viitsiä* a tvaru *älä viitsi* v subkorpusech titulky a beletrie v korpusu InterCorp v16ud¹³

Význam 3 popsáný v heslu *viitsiä* ve slovníku *Kielitoimiston sanakirja* (2024), tj. v žádostech ve formě otázky (srov. příklad 3), kdy má *viitsiä* význam slovesa *voida* ‚mocť‘, je ve zkoumaném materiálu zastoupený zcela marginálně a vyskytl se pouze v beletrii (příklad 8).

(8) – Aira, **viitsitkö** antaa ylikonstaapeli Kalliolle
Aira.NOM.SG viitsiä.2SG.Q dát.AINF inspektor.NOM.SG Kallio.ALL.SG
kupillisen teetä.
šálek.ACC.SG čaj.PAR.SG
„Airo, **nabídla** *bys* inspektorce Kalliové šálek čaje?“
(InterCorp v16ud — beletrie, Lehtolainen: *Zasněžená žena*)

V subkorpusu titulků je absolutně nejfrekventovanějším záporným tvarem imperativ 2. os. sg. *älä viitsi* (viz Tabulka 2). Očekávaný valenční A-infinitiv se ovšem u originálně finských titulků v záporném imperativu 2. os. sg. naplňuje pouze v 8,69 % (viz příklad 9) a u původně jinojazyčných titulků přeložených do finštiny dokonce jen ve 3,09 %.

Naproti tomu rozdíl ve frekvenci mezi finskojazyčnými titulky (193 196 pozic) a jinojazyčnými titulky přeloženými do finštiny (113 627 801 pozic) ani při výrazném rozdílu v absolutní frekvenci statisticky signifikantní není ($p = 0,7843$).

¹³ Za konzultace k dotazům v InterCorpu v16ud děkuji Alexandru Rosenovi.

- (9) *Älä viitsi valittaa.*
 ei.NEG.IMP viitsiä.CONNEG stěžovat.AINF
 dosl. ‚Neopovažuj se si stěžovat.‘
 (InterCorp v16ud — titulky)

V ostatních výskytech A-infinitiv chybí a věty tvoří pouze samotný tvar: *Älä viitsi*.¹⁴ To naznačuje, že se záporný imperativ 2. os. sg. v žánru, jenž imituje mluvený jazyk, používá patrně jinak, než je pro modální sloveso typické. V dalším kroku tedy paralelní korpus InterCorp v16ud poslouží jako zdroj dat pro kvalitativní analýzu českých a anglických překladových protějšků *älä viitsi*. Jak bylo naznačeno v úvodu, analýza jeho překladových protějšků v češtině a v angličtině, může osvětlit současné tendence v použití tohoto slovesného tvaru a jako sémantické zrcadlo (srov. Dyvik, 2004, s. 314) nasvítit význam slovesného tvaru, u něž je v korpusovém materiálu patrná změna v porovnání s jeho slovníkovým obrazem.

6. ANALÝZA PŘEKLADOVÝCH PROTĚJŠKŮ

Překladové protějšky byly zkoumány kvalitativně na datech ze dvou subkorpusů paralelního korpusu InterCorp v16ud: manuálně zarovnávaného subkorpusu beletrie a automaticky zarovnaného subkorpusu titulků. Analýza českých a anglických protějšků se zaměřila pouze na tvar záporného imperativu 2. os. sg. *älä viitsi*,¹⁵ který byl v jednojazyčných datech identifikován jako velmi frekventovaný, a to zejména v subkorpusu titulků (viz Tabulka 2) a u něhož byly zaznamenány změny v chování valenčního doplnění.

6.1 ZÁPORNÝ IMPERATIV ÄLÄ VIITSI V BELETRII A TITULCÍCH

Subkorpus beletrie ve finštině se zarovnanou češtinou i angličtinou obsahuje 5 159 317 pozic a tvar *älä viitsi* se v něm vyskytl 80×.¹⁶ Pro zachování srovnatelnosti byl stejně velký vzorek¹⁷ vytvořen i ze subkorpusu titulků, který má 121 779 537 pozic a v němž se zkoumaný tvar vyskytl 13 770×. Zkoumaný tvar je však v beletrii doplněný pro modální slovesa typickým valenčním A-infinitivem pouze v pětina výskytů, v titulcích dokonce jen v 5 % (viz Tabulka 3). Pro srovnání: 78 výskytů tvaru *älä viitsi* ve webovém korpusu Araneum Finnicum Minus (Benko, 2015) mělo dané valenční doplnění

14 Přestože se jedná o tvar záporného imperativu, vykřičník věty ukončuje jen v 11,5 % výskytů.

15 Dotaz: [aux_feats="Mood=Imp" & aux_feats="Number=Sing" & aux_feats="Polarity=Neg" & lemma="viitsiä"]

16 Celkem je tvar *älä viitsi* v beletrii zastoupen ve 21 prozaických dílech různých žánrů: knih pro děti a mládež (např. Dahl, Gaarder, Lindgren, Rowling), historických a detektivních románů (např. Grisham, Larsson, Mantel) i současné prózy (např. Cunningham, Oksanen, Smith), jejichž původním jazykem byla angličtina, čeština, finština, němčina, norština a švédština.

17 Tvar *älä viitsi* byl ve vzorku vždy 1× v osmdesáti různých filmech.

významně častěji, ale přesto také jen ve 43 %. Absence infinitivu je pro modální slovesa obecně velmi netypická.

	InterCorp v16ud beletrie		InterCorp v16ud titulky	
<i>älä viitsi</i> s A-infinitivem	17	21,25 %	4	5 %
<i>älä viitsi</i> bez A-infinitivu	63	78,75 %	76	95 %
Celkem	80	100 %	80	100 %

TABULKA 3. Výskyt tvaru *älä viitsi* v subkorpusech beletrie a titulků v korpusu InterCorp v16ud

Beletrie vykazuje celkově delší, sémanticky bohatší a syntakticky komplikovanější věty než titulky, které mají omezený počet znaků a u nichž hraje větší roli také situační kontext. Přesto je počet variant překladových protějšků v obou žánrech velmi vysoký. V subkorpusu beletrie má 80 výskytů tvaru *älä viitsi* celkem 42 různých českých a 26 anglických protějšků (příklady viz Tabulka 4). Všechny uvedené typy protějšků se často vzájemně kombinují, kombinace jsou započítány v kategorii, která nese nejvyšší míru sémantické informace. Z hlediska slovnědruhového jsou prominentními protějšky *älä viitsi* v češtině i angličtině diskurzivní markery¹⁸ (čes. *ale, no tak, prosím*; angl. *come on, please*).

	České protějšky — frekvence a příklady realizace		Anglické protějšky — frekvence a příklady realizace	
Záporný imperativ	16	<i>nebuď taková; tohle nedělej</i>	17	<i>don't give me that; don't play dumb</i>
Kladný imperativ	22	<i>nech toho; přestaň</i>	10	<i>listen; save it; stop it</i>
Kladný indikativ	1	<i>děláš si srandu</i>	3	<i>you are making fun of me</i>
Adverbia	2	<i>tak pomalu; vážně</i>	2	<i>really</i>
Diskurzivní marker	36	<i>ale; no tak; prosím</i>	46	<i>come on; please</i>
Citoslovce	3	<i>uf; ach</i>	1	<i>ugh</i>
Ostatní	2		1	

TABULKA 4. Frekvence typů překladových protějšků *älä viitsi* — 80 výskytů ze subkorpusu beletrie v korpusu InterCorp v16ud¹⁹

Tvar *älä viitsi* se většinou nachází v iniciální pozici ve větě, ojediněle jej předchází kontaktné citoslovce či oslovení (příklad 10).

¹⁸ Finská lingvistická tradice používá pro diskurzivní markery několik různých termínů: *pragmaattinen partikkeli* (pragmatická partikule), *modaalipartikkeli* (modální partikule), *diskurssipartikkeli* (diskurzivní partikule) a *diskurssin merkitsin* (diskurzivní značka) (viz např. Vilkkuna, 1996, s. 333; VISK § 793).

¹⁹ Kategorie ostatní zahrnuje případy, kdy protějšek chybí nebo jej tvoří nedokončená promluva.

- (10) FI: "Howie, älä viitsi." (dosl. ‚Howie, neopovažuj se.‘)
 CS: „Dej pokoj, Howie.“
 EN: "Save it, Howie."
 (InterCorp v16ud — beletrie; Smith: *O kráse*)

V obou jazycích se kromě významu znechucení (viz význam 2 podle *Kielitoimiston sanakirja*, 2024; příklad 4) objevují také různě formulované výzvy k ukončení nepřímého jednání (čes. *nech toho, přestaň, neblázni, nebuď taková*; angl. *stop, don't do this, please don't, don't start, save it*; příklad 10), výrazy údivu (čes. *ale jdi/jděte, vážně*; angl. *really*; viz český protějšek v příkladu 12) a ironického pobavení (čes. *děláš si legraci/srandu, nedělej si legraci, vy žertujete*; angl. *you're joking, are you making fun of me*; viz příklad 13). Ne vždy se stejný sémantický náboj projeví v českém i anglickém protějšku zároveň. Mohou mít podobu kladného imperativu, jako český i anglický protějšek v příkladu 11, diskurzivního markeru nebo ustáleného spojení (příklady 12 a 13).

- (11) FI: "Älä viitsi marista, Saukerl", tyttö torui.
 (dosl. ‚Neopovažuj se fňukat, Saukerl,‘ dívka hubovala.)
 CS: „Přestaň fňukat, Saukerl,“ napomínala ho.
 EN: "Stop complaining, Saukerl," she reprimanded him.
 (InterCorp v16ud — beletrie; Zusak: *Zlodějka knih*)
- (12) FI: — "Älä viitsi!" nauroi kolmekymmentäviisiikesäinen.
 (dosl. ‚Neopovažuj se! smála se pětatřicetiletá.‘)
 CS: „Ale jdi!“ zasmála se pětatřicátnice.
 EN: "Come on!" said the fortyish nurse, smiling.
 (InterCorp v16ud — beletrie; Kundera: *Valčík na rozloučenou*)
- (13) FI: "Älä viitsi." (dosl. ‚Neopovažuj se.‘)
 CS: „Vy žertujete.“
 EN: "You're joking, you must be ..."
 (InterCorp v16ud — beletrie; Larsson: *Muži, kteří nenávidí ženy*)

Vzhledem k tomu, že je sloveso *viitsiä* typické pro mluvenou finštinu, vyskytuje se v beletrii převážně v dialozích.²⁰

Z českých i anglických protějšků identifikovaných v subkorpusu beletrie (viz Tabulka 4) je patrné, že překladové protějšky *älä viitsi* nejsou vždy gramaticky negativní, nicméně i kladné imperativy v češtině i angličtině často nesou sémanticky negativní náboj (např. čes. *nech toho, přestaň*; angl. *save it, stop it*).

Zdá se, že zásadní roli pro volbu překladových protějšků hraje především to, zda je záporný imperativ doplněný valenčním A-infinitivem či nikoliv. Protějšky v podobě diskurzivních markerů (např. čes. *ale no tak*, či angl. *come on*) se vyskytují častěji v případech, kdy záporný imperativ není doplněný valenčním doplněním

20 V budoucnu by bylo vhodné provést podrobnější analýzu zastoupení slovesa v beletristických textech v závislosti na tom, zda se vyskytuje v přímé řeči (dialogu), nebo v pásmu vypravěče (naraci) (srov. např. Oksefjell Ebeling — Ebeling, 2020).

A-infinitivem, což naznačuje, že význam slovesa *viitsiä se* v tomto konkrétním tvaru odchyluje od modálního slovesa k diskurzivnímu markeru. Tuto hypotézu budu ověřovat na datech ze subkorpusu titulek, které reprezentují jazyk nejbližší mluvenému a jejichž rozsah umožňuje hlubší kvalitativní analýzu.

6.2 ZÁPORNÝ IMPERATIV ÄLÄ VIITSIS A-INFITIVEM A BEZ NĚJ

V subkorpusu titulek byly porovnány výskyty českých a anglických protějšků dvou typů užití záporného imperativu *älä viitsi*: 1) s očekávaným valenčním doplněním A-infinitivem plnovýznamového slovesa a 2) bez A-infinitivu.

Analýza vycházela ze dvou náhodných vzorků o velikosti 100 výskytů získaných ze subkorpusu titulek bez omezení jazyka originálu. První vzorek obsahuje tvary *älä viitsi* doplněné A-infinitivem,²¹ ve druhém A-infinitiv v replice chybí.²²

V obou typech vykazují české i anglické protějšky finského slovesného tvaru velkou míru variace (Tabulka 5).²³

	České překladové protějšky	Anglické překladové protějšky		
älä viitsi s A-infinitivem	ZÁP. IMPERATIV ²⁴	43	<i>don't + INF</i>	24
	<i>no tak + ZÁP. IMPERATIV</i>	10	<i>come on + don't + INF</i>	16
	<i>ale no tak + ZÁP. IMPERATIV</i>	2	<i>please don't + INF</i>	9
	<i>přestaň/te (+ INF)</i>	10	<i>stop + -ing</i>	9
	<i>nech toho/nech si to</i>	4	<i>come on</i>	3
	<i>ušetři mě</i>	3	<i>try not to INF</i>	2
			<i>spare me</i>	2
älä viitsi bez A-infinitivu	<i>no tak</i>	36	<i>come on</i>	41
	<i>ale no tak</i>	6	<i>oh, come on</i>	6
	<i>prosím (tě)</i>	9	<i>oh, please</i>	7
	<i>nech toho</i>	4	<i>please</i>	9
	<i>to (snad) ne</i>	3	<i>give me a break</i>	5
	<i>dej mi pokoj</i>	4	<i>give me a fucking break</i>	2
	<i>ale + oslovení</i>	2		
	<i>ale ne</i>	2		

TABULKA 5. Nejfrekventovanější překladové protějšky ve vzorcích 100 výskytů *älä viitsi* s A-infinitivem a bez něj v subkorpusu titulek v korpusu InterCorp v16ud

21 Výsledky dotazu [aux_feats="Mood=Imp" & aux_feats="Number=Sing" & aux_feats="Polarity=Neg" & lemma="viitsiä"] byly v dalším kroku omezeny pomocí kolokace s A-infinitivem [feats="InfForm=1|Number=Sing|VerbForm=Inf|Voice=Act"] v nejbližším pravém kontextu (0-1) a vzorek byl vytvořen z těchto 429 výskytů.

22 Výsledky dotazu [aux_feats="Mood=Imp" & aux_feats="Number=Sing" & aux_feats="Polarity=Neg" & lemma="viitsiä"] byly v dalším kroku omezeny pomocí kolokace interpunkce [upos="PUNCT"] v nejbližším pravém kontextu (0-1) a vzorek byl vytvořen z těchto 13 053 výskytů.

23 Uvedeny jsou pouze protějšky s frekvencí 2 a více.

24 Záporný imperativ, např. *nebud' + ADJ* (15×), *nesnaž se + INF* (3×), *nechovej se + ADV* (2×).

Povaha překladových protějšků se však v obou vzorcích ze subkorpusu titulků liší. Pokud je záporný imperativ doplněný A-infinitivem, jak je u modálních sloves zvykem, mají české i anglické překladové protějšky nejčastěji podobu záporného imperativu, který využívá sloveso infinitivního doplnění (příklad 14); v češtině tvoří tento typ protějšku 55 %, v angličtině 49 % všech výskytů.

- (14) FI: **Älä viitsi naurattaa!** (dosl. ‚Neopovažuj se rozesmát.‘)
 CS: **Nebud’ směšná!**
 EN: **Don’t make me laugh!**
 (InterCorp v16ud — titulky)

Pětina českých a anglických překladových protějšků má sice protějšek ve tvaru imperativu, ovšem s kladnou polaritou, jakkoli je sémantický náboj použitých sloves negativní (příklad 15); obdobné výsledky přinesla i data ze subkorpusu beletrie (viz 6.1.).

- (15) FI: **Älä viitsi puhua arvoituksin.** (dosl. ‚Neopovažuj se mluvit v hádankách.‘)
 CS: **Přestaňte už prosím s těma hádankama.**
 EN: **Please stop talking in riddles.**
 (InterCorp v16ud — titulky)

Plnovýznamová slovesa ve valenčním A-infinitivu lze rozdělit do několika typů. Čtvrtinu výskytů tvoří sloveso *olla* ‚být‘ doplněné adjektivem, příp. substantivem. Dalších 30 % tvoří verba dicendi, přičemž frekventovaná jsou slovesa nadměrného nebo jinak nepřijemného mluvení.²⁵

Ve vzorku výskytů *älä viitsi* bez doplnění A-infinitivem jsou repliky celkově kratší, často obsahují jen zkoumaný tvar a podobně nerozvitě jsou jeho překladové protějšky, což naznačuje posun významu od modálního slovesa k diskurzivnímu markeru; ty jsou také jeho nejfrekventovanějšími protějšky (zejména čes. *no tak* a *prosím* a angl. *come on* a *please*). Na rozdíl od vzorku, v němž je záporný imperativ doplněný A-infinitivem a v němž diskurzivní markery v českých i anglických protějšcích obvykle doprovázejí finitní slovesné tvary (nejčastěji imperativní, viz Tabulka 5), tvoří zde tyto markery repliku samy o sobě (příklad 16), takže nesou celý význam slovesa *viitsiä*.

- (16) FI: **Älä viitsi!** (dosl. ‚Neopovažuj se!‘)
 CS: **No tak, čče!**
 EN: **Oh, come on, man!**
 (InterCorp v16ud — titulky)

Příklad 16 zároveň dokládá, že součástí českých i anglických protějšků jsou často křestní jména nebo jiná oslovení (např. čes. *mami*, *kámo*; angl. *Mom*, *dude*), která u finského imperativu někdy chybí. To lze přičíst na vrub pragmatickým rozdílům mezi těmito jazyky: zatímco čeština i angličtina oslovování běžně využívají, finština

25 Zbytek sloves je sémanticky různorodý a představuje jak slovesa dějová, tak slovesa vyjadřující chování a pocity.

s ním spíše šetří. Zároveň to může být i signál k získání pozornosti a jako takový součást významového posunu.

Ve vzorku obsahujícím výskyty bez A-infinitivu se vyskytuje více ustálených protějšků než ve vzorku s infinitivním doplněním (např. čes. *dej mi pokoj, neblbni, děláš si srandu*, angl. *give me a break, let it go, leave it out*). Titulky vykazují také vyšší míru expresivity než beletrie (srov. angl. *give me a fucking break* v Tabulce 5).

Diskurzivní markery a některá ustálená slovní spojení (např. čes. *prosím, nech toho*, angl. *please, come on*) se sice vyskytují v obou vzorcích, ale ve vzorku s A-infinitivem jsou součástí vět obsahujících i doplnění plnovýznamovým slovesem. Ve druhém vzorku mohou tvořit větu samostatně podobně jako *älä viitsi*. Tyto výsledky naznačují, že se zkoumaný tvar nachází na cestě od čistě slovesného tvaru k ustálenému spojení či přímo k diskurzivnímu markeru, jakým je např. jeho nejfrekventovanější anglický překladový protějšek *come on*. Tato tendence se nejvíce projevuje ve stylizovaně mluveném jazyce reprezentovaném subkorpusem titulků, když *älä viitsi* není doplněné valenčním A-infinitivem (příklad 16).

Zdá se, že ve významu znechucení, tedy ve významu 2, jak jej definuje slovník *Kielitoimiston sanakirja* (2024), nastoupilo sloveso *viitsiä* v záporném imperativu 2. os. sg. proces postupné gramatikalizace, příp. pragmatikalizace, kterou např. Diewald (2011) vidí jako součást gramatikalizace. Součástí tohoto procesu je i fakt, že tento slovesný tvar nedoprovází A-infinitiv plnovýznamového slovesa, došlo tedy už k jeho jisté sémantické redukci, jakkoliv je u dat ze subkorpusem beletrie i titulků třeba vzít v úvahu také širší kontext dialogů, do nichž jsou věty zasazeny, a to, že nové významy vznikají v interakci mezi mluvčím a posluchačem. Jak naznačují české a anglické překladové protějšky (viz Tabulky 4 a 5), které zde posloužily jako sémantické zrcadlo (Dyvik, 2004, s. 314), význam tohoto tvaru použitého jako diskurzivní marker se kromě slovníkem *Kielitoimiston sanakirja* (2024) uváděného znechucení rozšiřuje i o vyjádření výzvy k ukončení nějakého jednání či chování, ale také údivu či ironického pobavení, což poukazuje na expanzi jeho sémantického a pragmatického kontextu (srov. Malá a Nádraská, 2024, s. 142). Povaha kontextu předcházejícího *älä viitsi* bez A-infinitivu si však v budoucnu zaslouží ještě detailnější analýzu.

7. ZÁVĚR

V článku jsem se pokusila ukázat, jak se v současné finštině chová modální sloveso *viitsiä* a jak a nakolik může kontrastivní pohled na korpusový materiál přinést nový úhel pohledu, který zpřesní dosavadní představy o jeho použití známé z gramatik a slovníků.

Zkoumání dat z paralelního korpusu jasně prokázalo vysokou frekvenci slovesa *viitsiä* v mluveném jazyce, tedy v subkorpusech beletrie a titulků, což může naznačovat jeho konvencionalizaci v interpersonální funkci. Potvrdilo také jasnou tendenci jeho výskytu v záporném kontextu (srov. VISK § 1611). Nejvýrazněji se to projevuje v subkorpusem titulků, v nichž je nejfrekventovanější záporný tvar imperativu 2. os. sg. *älä viitsi*, na nějž se zaměřila následná kontrastivní analýza českých a anglických překladových protějšků.

Ve světle překladových protějšků doložených v paralelním korpusu InterCorp v16ud se totiž zdá, že se tvar *älä viitsi*, pokud není doplněn A-infinitivem plnovýznamového slovesa a má význam znechucení (viz příklad 4), a zřejmě i další významy popsané v části 6.2, vydal na cestu pragmatikalizace od slovesného tvaru k diskurzivnímu markeru. Tuto hypotézu podporuje zejména skutečnost, že diskurzivní markery jsou jeho nejfrekventovanějšími českými i anglickými překladovými protějšky (viz Tabulka 5), ale také vnitrojazykové faktory, zejména ztráta valenčního doplnění pro modální slovesa jinak typického. Syntaktická izolovanost může souviset se subjektivizací významu (srov. Malá a Nádrská, 2024, s. 141). Navzdory vysoké frekvenci není tento jev v současném slovníkovém popisu zkoumaného slovesa zaznamenán. Získané výsledky mohou tedy sloužit k jeho doplnění ve výkladových i překladových slovnících.

Nejvíce se tato tendence projevuje ve stylizovaně mluveném jazyce reprezentovaném subkorpusem titulků, který se přes různá omezení ukázal jako cenný zdroj dat. Z psaných textů jsou spontánnímu mluvenému jazyku, kterého je v korpusech obecně nedostatek, titulky rozhodně nejbližší a psaná podoba také umožňuje zkoumat jejich překladové protějšky v paralelním korpusu. Pro ověření hypotézy o probíhajícím procesu pragmatikalizace tvaru *älä viitsi* by však bylo třeba získat rozsáhlejší korpusový materiál obsahující zejména spontánní mluvené projevy, než je v současnosti k dispozici.

Nepochybně největším přínosem paralelních dat je možnost kontrastivního nasvětlování sémantických nuancí prostřednictvím překladových protějšků z jiných jazyků. Ty mohou upozornit na frekventované konstrukce či významy dosud nevnímané, jak se ukázalo i na příkladu záporného imperativu finského modálního slovesa *viitsiä*.

LITERATURA

- DEWALD, G. (2011): Grammaticalization and pragmaticalization. In: H. NARROG — B. HEINE (eds.). *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- ČERMÁK, P. — NÁDVORNIKOVÁ, O. — ŠTICHAUER, P. — BRATÁNKOVÁ, L. — ČERNIKOVSKÁ, Š. — HRICSINA, J. a kol. (2015): *Romanské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*. Praha: Karolinum.
- DYVIK, H. (2004): Translations as semantic mirrors: From parallel corpus to WordNet. *Language and Computers*, 49, s. 311–326.
- FLINT, A. (1980): *Semantic Structure in the Finnish Lexicon: Verbs of Possibility and Sufficiency*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- HANSEN, B. — de HAAN, F. (eds.) (2009): *Modals in the languages of Europe: a reference work*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- JOHANSSON, M. — NORDRUM, L. (2021): Tracing processes in auxiliarization. Time-sufficiency verbs from a Norwegian-Swedish-English contrastive perspective. In: A. ČERMÁKOVÁ — T. EGAN — H. HASSELGÅRD — S. RØRVIK (eds.). *Time in Languages, Languages in Time*. Amsterdam: John Benjamins, s. 67–94.
- JOHANSSON, S. (2007): *Seeing through Multilingual Corpora. On the Use of Corpora in Contrastive Studies*. Amsterdam: John Benjamins.
- KANGASNIEMI, H. (1992): *Modal Expressions in Finnish*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- LINDROOS, H. A. (1984): *Suomi-Tšekki-Suomi taskusanakirja*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- MALÁ, M. — NÁDRSKÁ, Z. (2024): Here's hoping in the process of grammatikalizace. *Časopis pro moderní filologii*, 106, 2, s. 127–144.
- MARTINKOVÁ, M. (2014): K metodologii využití paralelních korpusů v kontrastivní lingvistice. *Naše řeč*, 4–5, s. 270–285.
- MARTINKOVÁ, M. — JANEBOVÁ, M. (2019): Unique items and parallel corpora: evidence from Czech. *CLINA Revista Interdisciplinaria de Traducción*, 5, 2, s. 77–98.

- OKSEFJELL EBELING, S. — EBELING, J. (2020): Dialogue vs. narrative in fiction: A cross-linguistic comparison. *Languages in Contrast*, 20, 2, s. 288–313.
- PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PELTOCORPI, P. (2010): Kuka kehtaa mitäkin. *Kielikello* 3/2010. Kotimaisten kielten keskus. Dostupné online na adrese: <https://kielikello.fi/kuka-kehtaa-mitakin> (poslední přístup: 10. 1. 2025)
- SÄRKKÄ, H. (1992): *Englanti-suomi-englanti sanakirja*. Helsinki: Otava.
- ŠKRABAL, M. — VAVŘÍN, M. (2017): Databáze překladových ekvivalentů Treq. *Časopis pro moderní filologii*, 99, 2, s. 245–260.
- TIITTULA, L. — NUOLIJÄRVI, P. (2013): *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TIRKKONEN-CONDIT, S. (2002): Translationese — a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. *Target*, 14, 2, s. 207–220.
- TOMMOLA, J. (2010): Mood in Finnish. In: R. THIEROFF — B. ROTHSTEIN (eds.). *Mood in the Languages in Europe*. Amsterdam: Benjamins, s. 511–550.
- VILKUNA, M. (1996): *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- VISK = A. HAKULINEN, M. VILKUNA, R. KORHONEN, V. KOIVISTO, T. R. HEINONEN, I. ALHO (2004): *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Dostupné online na adrese: <http://scripta.kotus.fi/visk> (poslední přístup: 12. 1. 2025)
- ZASINA, A. J. (2024): Are film subtitles more spoken or written data. Příspěvek na Bienále české lingvistiky 2024, 19. 9. 2024.

ONLINE SLOVNÍKY A DATABÁZE

- Finsko-český studijní slovník* (2020). Lingea. Dostupné online na adrese: Finsko-český slovník | Lingea (poslední přístup 8. 12. 2024)
- Kielitoimiston sanakirja* (2024). Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy. Dostupné online na adrese: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi> (poslední přístup: 14. 1. 2025)
- VAVŘÍN, M. — ROSEN, A. (2015): *Treq*. Praha: FF UK. Dostupné online na adrese: <http://treq.korpus.cz> (poslední přístup 12. 1. 2025)
- Suomen etymologinen sanakirja* (2024). Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 72. Dostupné online na adrese: <https://kaino.kotus.fi/ses> (poslední přístup: 10. 1. 2025)

KORPUSY

- BENKO, V. (2015): *Araneum Finnicum Minus*, verze 15.04. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné online na adrese: <http://www.korpus.cz> (poslední přístup: 12. 1. 2025)
- ROSEN, A. — ŠIMČÍK, B. — VAVŘÍN, M. — ZASINA, A. J. (2024). *Korpus InterCorp — finština*, verze 16ud ze 17. 9. 2024. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné online na adrese: <http://www.korpus.cz> (poslední přístup: 14. 1. 2025)

Lenka Fárová | Ústav germánských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy | nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
 ORCID ID: 0000-0003-3026-2207
lenka.farova@ff.cuni.cz